

Paweł Kocoń

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

e-mail: pawel.kocon@ue.katowice.pl

SPOŁECZNE I PRAWNE UWARUNKOWANIA KOMUNIKACJI Z OTOCZENIEM ROSYJSKICH SĄDÓW WOJSKOWYCH

SOCIAL AND LEGAL CONDITIONS OF COMMUNICATION WITH THE ENVIRONMENT OF RUSSIAN MILITARY COURTS

DOI: 10.15611/pn.2018.527.12

JEL Classification: M38

Streszczenie: Sądownictwo wojskowe wydaje się być zapomnianym i pomijanym rodzajem wymiaru sprawiedliwości, pomimo że jego istnienie gwarantuje konstytucja RP. Sądy te są specyficzną, wyspecjalizowaną częścią sądownictwa, zajmującą się żołnierzami i cywilnymi pracownikami wojska. W dobie zagrożenia terroryzmem oraz wojen hybrydowych to na sądach wojskowych szczególnie ciąży obowiązek właściwego wyjaśniania ferowanych wyroków. Celem komunikacji jest realizacja strategii organizacyjnej sądów, zakładającej efektywne i sprawiedliwe sądenie przy zapewnieniu prawnych i materialnych warunków ku temu. Można takie warunki osiągnąć przy rzetelnym komunikowaniu sądów z interesariuszami. Komunikowanie sądów wojskowych jest niezbędne w obliczu konfliktów, gdzie zachodzi wykorzystanie sił zbrojnych – potencjalne oskarżenia o przestępstwa wojenne muszą być obiektywnie rozpatrzone nie tylko wobec litery prawa, ale przede wszystkim wobec ofiar i świadków.

Słowa kluczowe: sądownictwo, komunikowanie, *public relations*.

Summary: Military judiciary has become a forgotten and omitted type of justice despite the fact its existence is guaranteed by Russian constitution. Such courts are specific, specialized units which deal with both soldiers and civil army workers. In the times of terrorist threat and of hybrid wars military courts are the ones to provide explicit explanation of the sentences they issue. The goal of the communication is to realize the organization strategy of the courts which aims to make their work effective and just, providing at the same time legal and material conditions to do so. It is possible to reach such goals when the courts have appropriate contact with stakeholders. When there is no communication among them there appears lack of response understood as empowering the rights or stakeholders sparing other resources. The communication of military courts is necessary in the face of conflicts where the use of armed forces takes place. Potential accusations of war crimes must be objectively considered not only towards the legal letter but above all against victims and witnesses.

Keywords: judiciary, communicating, public relations.

1. Wstęp

Sądy wojskowe są częścią wymiaru sprawiedliwości, częścią specyficzną, bo wyspecjalizowaną. Przy czym tak jak sądy cywilne są niezawisłe, sędziowie są objęci immunitetem, a oskarżeni zasadą domniemania niewinności. Zapewniona jest zasada niezależności sądów wojskowych i niezawisłości orzekających w nich sędziów.

Sądy wojskowe są częścią klasycznego systemu trójpodziału władzy, są instytucjami publicznymi podlegającymi specyficznym prawom administrowania i zarządzania publicznego.

Rosja jest krajem o autorytarnym systemie władzy, gdzie sądownictwo nie podlega suwerenowi. Tym samym sądy wojskowe nie są instytucją dbającą o sprawiedliwość czy bezpieczeństwo publiczne, ale o zachowanie władzy.

Funkcjonowanie instytucji użyteczności publicznej jest jednym z podstawowych zadań państwa nie tylko w czasie pokoju, ale i – przede wszystkim – w czasie wojny. Państwo nie tylko musi realizować cele militarne, ale także zapewniać swoim obywatelom możliwie najszerszy dostęp do np. opieki medycznej, edukacji czy wody.

W państwie autorytarnym zapewnienie realizacji potrzeb ludności nie jest pierwszoplanowym celem organów państwa, dlatego łatwiej jest zarządzać sytuacjami kryzysowymi, w tym wojnami.

Wojna jest stanem, w którym przetrwanie jest uwarunkowane przygotowaniem wszystkich organów państwa do wielowymiarowych zagrożeń. Jednym z wielu zagrożeń są oddziaływania na wizerunek państwa godzące w jego gospodarkę, bezpieczeństwo, czy nawet zdrowie publiczne, wizerunek, zaufanie obywateli i sojuszników. Przygotowania do takiego ataku można uznać za prawidłowe, gdy opierają się na skutecznym komunikowaniu z otoczeniem. Działanie sądów wojskowych podlega takim samym atakom, a obrona ich wizerunku podobnym procedurom. W czasach gdy nawet państwa niemające tradycji poszanowania praw człowieka muszą przynajmniej dbać o pozór ich przestrzegania, sprawa prawdziwych lub fałszywych oskarżeń, np. o zbrodnie wojenne, może godzić w interesy państwa. Stąd wynika duża waga poruszanych zagadnień.

Celem głównym artykułu jest poznanie, zrozumienie i wyjaśnienie, w jaki sposób tworzenie wizerunku przez sądy wojskowe wpisuje się w zarządzanie państwem, i odpowiedź na pytanie o potencjalną skuteczność kreowania ważnej organizacji, jaką są rosyjskie sądy wojskowe. Zważywszy na ograniczoną objętość tekstu, jak i na dynamiczne zmiany zachodzące w siłach zbrojnych Federacji Rosyjskiej, trudno mówić o wyczerpaniu problemu, artykuł niniejszy to raczej zarys problematyki.

Podstawową metodą badawczą jest analiza treści dokumentów zastanych, takich jak rosyjskie relacje i interpretacje oraz dokumenty.

2. Sądy wojskowe w Rosji

Przed zaprezentowaniem kwestii związanych z wytwarzaniem wizerunku rosyjskich sądów wojskowych należy poświęcić nieco miejsca omówieniu ogólnych zasad działania tych organizacji.

System sądowiczy w Rosji strukturalnie niewiele różni się od polskiego [www 2]. Sądy powszechne mają czterostopniową hierarchię i są odpowiedzialne za sprawy cywilne i karne:

- Sąd Najwyższy Rosji,
- sądy okręgowe,
- sądy rejonowe,
- sądy powszechne [Council of Europe Conference 1998, s. 26].

De jure rosyjskie sądy wojskowe są sądami powszechnymi [www 1], co oznacza, że ich jurysdykcji podlega każdy obywatel Federacji Rosyjskiej. Stanowi to problem, bo jak można zorientować się, studiując rosyjskie dokumenty: „*de facto* rosyjskie sądy wojskowe stanowią odrębny system, który różni się od zwykłych sądów pod wieloma względami. Po pierwsze, sądy wojskowe próbują specjalnej kategorii oskarżonych, personelu wojskowego lub obywateli, którzy zostali wezwani do szkolenia wojskowego w jednostkach wojskowych (voennye sbory)” [www 3].

Tego typu uprawnienia sądów wojskowych budzą wątpliwości w kontekście praw człowieka i obywatela. Dla społeczeństwa rosyjskiego i dla władz Federacji Rosyjskiej nie jest to poważny problem, ponieważ utrzymuje się dość wysoki prestiż armii [<https://russiandefpolicity.blog/tag/prestige/>].

Rosja jest prawdopodobnie jedyną jurysdykcją na świecie, która pozwala ławie przysięgłych na prowadzenie spraw karnych w sądach wojskowych. Nawet w krajach o dojrzałych systemach przysięgłych, takich jak Stany Zjednoczone, Kanada i Wielka Brytania, personel wojskowy nie ma prawa do przysięgłych cywili – pisze Nikolai Kovalew [2008].

Sprawy sądowe prowadzone przez rosyjskie sądy wojskowe są na wokandy rozdzielane terytorialnie. Tak więc sądy okręgowe i sądy flotowe sprawują jurysdykcję nad personelem wojskowym oskarżonym o zbrodnie popełnione na terytorium obcych państw, w których Rosja ma bazy wojskowe, na przykład Sąd Okręgowy Wojsk Trzeciego Dystryktu ma jurysdykcję do wysłuchiwanie oskarżonych, którzy służą w Kazachstanie; Sąd Okręgowy Wojskowy w Moskwie sprawuje jurysdykcję nad oskarżonymi, którzy służą w Naddniestrzu (nieuznane państwo na terytorium Mołdawii); Sąd Wojskowy Okręgu Północnego Kaukazu ma prawo sędzić żołnierzy i oficerów służących w Armenii i Flocie Czarnomorskiej z siedzibą na Ukrainie; Sąd Wojskowy Okręgu Ural ma jurysdykcję nad żołnierzami rozmieszczonymi w Tadżykistanie [Kovalev 2008].

Takie rozrzucenie jurysdykcji nie dziwi w przypadku państwa aspirującego do roli światowego mocarstwa, które ma bazy wojskowe w wielu regionach świata. Implikuje to kolejne problemy związane z wizerunkiem rosyjskich sił zbrojnych

i dialogiem międzykulturowym. Takie rozrzucenie sądów wojskowych sprzyja praworządności. W rosyjskim postępowaniu karnym istnieje również możliwość przeniesienia procesu do innej jurysdykcji. Artykuł 35 Kodeksu postępowania karnego stanowi w szczególności, że właściwość terytorialną sprawy karnej można zmienić na wniosek strony, jeżeli sprzeciwiła się ona zaskarżeniu całego składu sądu [UPK RF, art. 35 część 1].

Sądy wojskowe mają za zadanie rozpatrywanie wszelkiego rodzaju spraw, w tym morderstw. Jak pisze Nikolai Kovalev: „W zależności od ofiary wszystkie przypadki morderstw można podzielić na trzy główne grupy: (1) przypadki, w których ofiary rzekomo były zabijane przez swoich współpracowników; (2) przypadki, w których rosyjski personel wojskowy został oskarżony o morderstwo ludności cywilnej podczas operacji wojskowej w Czeczenii; (3) przypadki, w których personel wojskowy został oskarżony o zabójstwo cywili na terytoriach bez operacji wojskowych” [Kowalew 2008].

Morderstwo (i zgwałcenie) są tego rodzaju sprawami, które potencjalnie najmocniej godzą w wizerunek sił zbrojnych. Oskarżenie o takie czyny w siłach zbrojnych Federacji Rosyjskiej może skutkować karą śmierci. Nikolai Kovalev pisze o wyjątkowości kary śmierci w rosyjskim systemie prawnym: „Kara śmierci może być, do czasu jej zniesienia, ustanowiona przez ustawę federalną jako wyjątkowa kara za szczególnie ciężkie zbrodnie przeciwko życiu, a oskarżony ma prawo do rozpatrzenia jego sprawy przez sąd przysięgłych” [www 4].

System prawny Federacji Rosyjskiej nie odbiega znacząco strukturalnie i kompetencyjnie od innych systemów sądowniczych w Europie. Nie struktura czy kompetencje *de jure* stanowią problem dla rosyjskich sądów wojskowych. Najważniejszymi problemami, jakie wpływają na jakość i intensywność komunikowania rosyjskich sądów wojskowych z otoczeniem, są autorytarny charakter rządów Federacji Rosyjskiej [Bartnicki 2001] oraz ogromna skala korupcji w Siłach Zbrojnych Federacji Rosyjskiej. Pierwszy z tych czynników ma niejako „podwójne oblicze”. Z jednej strony nieodłączna dla autorytaryzmu cenzura (w tym wypadku nieoficjalna) pozwala na niedopuszczanie niewygodnych z punktu widzenia strategii komunikacyjnej sił zbrojnych – a co za tym idzie, sądów wojskowych – opinii, ale z drugiej wydaje się pogłębiać brak zaufania obywateli do instytucji publicznych, w tym do sądów.

Korupcja w rosyjskiej armii grożąca wręcz jej destrukcją [www 5] także godzi w zaufanie obywateli do państwa, a także do sądów

Komunikowanie sądów wojskowych Federacji Rosyjskiej z otoczeniem to także czerpanie zasobów „cywilnego” *public relations*. Tsetsura i Kruckeberg zauważają, że Rosjanie nie znali pojęcia *public relations* 20 lat temu i że w Rosji Radzieckiej uważano je za „funkcję marketingową, która była używana w krajach kapitalistycznych” [Tsetsura, Kruckeberg 2004, s. 322].

Brak wolności mediów powodował, że nie miało sensu zabieganie o ich przychylność – przekazywane przez nie informacje i tak były zależne od polityków. Sys-

tem komunistyczny sprawiał, że w warunkach niedoboru dóbr i nieistnienia społeczeństwa obywatelskiego, a więc i presji społecznej na różnorodne organizacje, nie miało to większego sensu. Transformacja społeczno-gospodarcza Federacji Rosyjskiej, a zwłaszcza porzucenie gospodarki nakazowo-rozdzielczej „inkorporowało” branżę *public relations* do Rosji. Pasti powiedział, że dawni polityczni agitatorzy zostali „zmodernizowani” we współczesnych pracowników PR [Pasti 2005, s. 110]. Można wręcz powiedzieć, że istnieje zjawisko zmieszania rzeczywistości komunikacyjnej realnego socjalizmu i współczesnego rosyjskiego kapitalizmu.

Podczas przemowy na VI Wszechrosyjskim Zjeździe Sędziów prezydent Rosji, W. Putin, zauważył, że „zbędna zamkniętość jest szkodliwa”, ponieważ „tworzy próżnię informacyjną, która następnie generuje kłamliwe stereotypy na temat pracy sądów” [Beznasiuk 2017].

Szczegółowo działalność służb prasowych sądów wojskowych regulują uchwały wewnętrzne, np. Tymczasowa uchwała o służbie prasowej wojskowego sądu okręgowego w Moskwie [www 6]. Ten akt prawny wyznacza:

- podstawowe funkcje służby prasowej,
- strukturę i organizację pracy służby prasowej,
- prawa i obowiązki pracowników służby prasowej [www 6],

będąc tym samym poręcznym narzędziem prawnym do podtrzymywania działalności komunikacyjnej sądów.

Jak pisze Beznasiuk: „Jeśli chodzi o relacje z prasą, można wyróżnić dwa kluczowe podejścia. Istotą pierwszego jest odmowa wszelkiej współpracy i dokładanie starań o to, by nie zgadzać się na żadne kontakty z dziennikarzami, żadne komentarze czy wyjaśnienia. Istotą drugiego zaś jest przedstawianie mediom maksimum informacji – nie tylko tych, dotyczących najaktualniejszych, najgłośniejszych spraw sądowych, ale także różnych informacji statystycznych i kadrowych [Beznasiuk 2017].

Według tego samego autora stosunki z mediami powinny mieć charakter systemowy, u ich podstaw powinny leżeć następujące zasady:

- zasada przejrzystości,
- zasada koordynacji,
- zasada obiektywności,
- zasada technologiczności [Beznasiuk 2017].

Wyodrębnienie tego typu zasad skłania Beznasiuka do następującej konkluzji: „Nie wolno unikać mediów. Wysiłki, które wkładane są w to, by działać na przekór dziennikarzom, należy ukierunkować na współpracę. Jestem przekonany, że sąd ma prawo i jest zobowiązany do tego, by bronić swojego stanowiska, powinien on objaśniać swoje decyzje w mediach – tylko tak można wpływać na opinię publiczną, co niewątpliwie sprzyja wzmocnieniu autorytetu władzy sądowniczej” [Beznasiuk 2017].

Konkretne przykłady pracy z mediami podaje Alena Żytnik:

„Jeszcze jedną z metod osiągnięcia efektywnej współpracy z dziennikarzami okazało się uzupełnianie naszej oficjalnej strony internetowej – tak, jak wymaga

tego Ustawa Federalna 262. Staramy się zapewniać maksymalnie dużo informacji nie tylko o sprawach rozpatrywanych w naszym sądzie, ale też o przeprowadzonych spotkaniach, konferencjach; opowiadamy o osiągnięciach naszych sędziów i pracowników aparatu” [Żytnik 2012]. Autorka wspomina o opracowaniu komunikatów prasowych z informacjami na temat procesu i komentarzami prawnymi. Dziennikarze dostają także materiały w postaci notatek i dokumentów [Żytnik 2012].

Beznasiuk wymienia wszystkie formy współpracy służb komunikacyjnych sądu, są to: przygotowanie i wysyłka informacji oraz komunikatów prasowych, przygotowanie i przeprowadzanie wywiadów, briefingów i konferencji prasowych, komentarzy, a także publikowanie informacji przez Internet [Żytnik 2012].

Czynności te są analogiczne do tych, które wymienia się w podręcznikach *public relations* [Wojcik 2015]. Beznasiuk podsumowuje prace omawianego sądu: „W 2004 r. przygotowano i upowszechniono w środkach masowego przekazu 40 informacji i 15 komunikatów prasowych o działalności Wojskowego Sądu Okręgowego w Moskwie; przygotowano i przeprowadzono 5 wywiadów z przewodniczącym sądu. Codziennie trwa praca nad przygotowaniem odpowiedzi na ponad 10 zapytań medialnych. Wszystkie przedsięwzięcia służby prasowej odnotowywane są w «Księdze Ewidencji Przedsięwzięć Służby Prasowej»” [Beznasiuk 2017].

Wszystko to musi się odbywać zgodnie z obowiązującą literą prawa; zwraca na to uwagę Alena Żytnik:

„Sukcesywna praca służby prasowej stanowi warunek efektywności stosunków z mediami. Podstawowym celem jej działalności jest kreowanie wizerunku organu sądowego. Rozstrzygając kwestię bezwzględnej otwartości sądownictwa w konkretnym sądzie, trzeba pamiętać o jej granicach. Tylko prawo może ograniczyć dostęp do informacji z sali sądowej, dlatego zadaniem służby prasowej sądu jest zapewnienie równowagi interesów, by otwartość nie była realizowana ze szkodą dla innych praw, wolności i interesów prawnych obywateli, społeczeństwa i państwa” [Żytnik 2012].

Całość powyższych rozważań wydaje się najtrafniej podsumowywać Beznasiuk:

„Służba prasowa jest niezbędna w każdym sądzie. Dziś jest to jeden z najważniejszych kierunków w zakresie organizacji i zapewnienia bezpieczeństwa informacyjnego działalności sądów, bez którego nie sposób utrzymać autorytetu władzy sądowniczej. Jestem przekonany, że otwartość wymiaru sprawiedliwości działa na jego korzyść” [Beznasiuk 2017].

Na podstawie powyższych rozważań można stwierdzić, że z przedstawionych źródeł wyłania się podobny do innych europejskich sądów wojskowych obraz omawianych organizacji. Nie jest to nic niezwykłego, zważywszy, że myśl prawna i wojskowa przenikała pomiędzy Rosją i innymi państwami europejskimi od wieków.

3. Zakończenie

Przed sądami wojskowymi wszystkich krajów europejskich stoją duże wyzwania – zarówno tych zrzeszonych w NATO, jak i tych, które uważają tę organizację za wroga. Te wyzwania to m.in. terroryzm i wojny hybrydowe. Są to nie tylko sprawy z trudną do ustalenia winą oskarżonych oraz wymiarem kary, ale z powodu częstego maskowania lub fałszywego przedstawiania mocodawcy (do winy przyznają się niewinne osoby lub organizacje) problem polega na prawidłowym rozpoznaniu właściwości sądów, tj. uzasadnieniu, że to akurat sądy wojskowe mogą sędzić np. terrorystów. Problem ten dotyczy autorytarnych państw, takich jak Federacja Rosyjska, które także muszą do pewnego stopnia podporządkowywać się prawu międzynarodowemu i międzynarodowej opinii publicznej.

Taka konstatacja powoduje, że przysługują im prawa wynikające z konwencji haskich i genewskich i że ich mocodawcą jest konkretne państwo.

Uznanie z kolei podsądnych za terrorystów wymaga na przykład dopuszczenia ich do pomocy konsularnej ich państw macierzystych, a także niejednokrotnie zgodnie z prawem przekazania do krajów, gdzie grożą im tortury lub – wprost przeciwnie – szybkie uwolnienie. Wszystkie takie rozstrzygnięcia budzą ogromne społeczne emocje.

Takie sprawy, jak zabicie cywili, poruszają opinię publiczną, a wyroki zarówno skazujące, jak i uniewinnienia są szeroko krytykowane. Stąd konieczność właściwego wyjaśnienia publiczności działalności sądów wojskowych; żeby wyjaśnienie takie było pełne, należy zbadać całość działań komunikacyjnych Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej. O relacjach pomiędzy Siłami Zbrojnymi a sądami wojskowymi pisano powyżej, warto więc zaznaczyć, że jakoś dyskursu na temat wojskowego sądownictwa jest po części wypadkową jakości komunikowania agend wojskowych i cywilnych odpowiedzialnych za komunikowanie wojska i wymiaru sprawiedliwości, a nie dedykowanych sądom wojskowym.

W przypadku wspomnianych rosyjskich sił zbrojnych mamy do czynienia z jednym – niewystępującym w większości państw NATO czynnikiem – nieformalną cenzurą wynikającą z autorytarne go charakteru państwa. Deklaratywnie sądy wojskowe Federacji Rosyjskiej nie różnią się wiele w komunikowaniu z otoczeniem od innych sądów wojskowych, ale wspomniany już obszar niejawności każe zastanawiać się, na ile deklarowane metody i techniki komunikacyjne są narzędziem dialogu czy dezinformacji.

Literatura

- Council of Europe Conference on the Reform of the Judiciary in the Russian Federation*, 1998, Council of Europe Publishing, Moscow.
- Bartnicki A., 2001, *Specyfika rosyjskiego autorytaryzmu*, Środkowoeuropejskie Studia Polityczne, nr 2.

- Beznasiuk A.S., 2017, *Открытость правосудия ему же на пользу* <http://www.vkks.ru/publication/178/> (dostęp: 12.12.17).
- Kovalev N.P., 2008, *Trial by Jury in Russian Military Courts*, The Journal of Power Institutions in Post-Soviet Societies, nr 8.
- Pasti S., 2005, *Two generations of contemporary Russian Journalists*, European Journal of Communication, nr 20(1).
- Tsetsura K., Kruckeberg D., 2004, *Contemporary Russian journalism's problems and opportunities*, [w:] *Eastern Europe, the newly independent states of Eurasia, and Russia*, A.S. de Beer, J.C. Merrill (red.), Pearson Allyn & Bacon, Boston.
- Wojcik K., 2015, *Public Relations. Wiarygodny dialog z otoczeniem*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.
- Żytnik A., 2012, *Relacje z mediami w Północnokaukaskim Wojskowym Sądzie Okręgowym*, Sędzia 1.

Dokumenty

- www 1: Code of Criminal Procedure of the Russian Federation [hereinafter CCP RF] # 174-FZ of 18 Dec. 2007, art. 31(5)-31(6).
- www 2: Ustawa o ustroju sądów powszechnych Dz.U. 2001 nr 98 poz. 1070.
- www 3: The Federal Constitutional Law On Military Courts of the Russian Federation [FCL On Military Courts] # 1-FKZ of 23 6/1999, art. 1.
- www 4: The Constitution of the Russian Federation, <http://www.departments.bucknell.edu/russian/const/constit.html>.
- www 5: <http://www.defence24.pl/korupcja-w-rosyjskiej-armii-jedna-z-przyczyn-wydarzen-na-krymie>.
- www 6: http://movs.msk.sudrf.ru/modules.php?name=press_dep&op=8&did=2.